

**NEMIS TILI DARSLIKLARIDA LINGVOMADANIY KOMPONENTLARNING
IFODALANISHI VA ULARNING MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV
KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI**

Mamatusunova Umida Shuxratovna

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Nemis tili nazariy fanlar kafedrası stajyor
o'qituvchisi*

Annotatsiya

Mazkur maqolamda nemis tili darsliklarida aks ettirilgan lingvomadaniy komponentlarning mazmuni, ularning didaktik xususiyatlari hamda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi metodik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotimizda zamonaviy xorijiy til ta'limining kommunikativ va lingvomadaniy paradigmaları asosida darsliklarda uchraydigan milliy-madaniy birliklar, realiyalar, nutqiy etiket formulalari, urf-odatlar, an'analar, bayramlar, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar hamda autentik matnlarning o'quvchilarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Tadqiqotimiz natijalari nemis tili darsliklarida lingvomadaniy materiallardan tizimli foydalanish nafaqat til birliklarini samarali o'zlashtirishga, balki o'quvchilarning boshqa madaniyat vakillari bilan samarali, tolerant va mazmunli muloqot olib borish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada zamonaviy darsliklarni lingvodidaktik nuqtai nazardan takomillashtirish, ularda madaniy mazmundagi autentik materiallar ulushini kengaytirish hamda kommunikativ topshiriqlarni interkultural yondashuv asosida boyitish yuzasidan ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: lingvomadaniy komponent, nemis tili darsliklari, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya, kommunikativ yondashuv, lingvodidaktika, sotsiolingvistik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, interkultural muloqot, autentik matn.

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim tizimida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar xorijiy tillarni o'qitish metodikasiga yangicha yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta'lim paradigmasida xorijiy tilni o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda grammatik bilimlarni shakllantirish bilangina cheklanmay, balki ularni turli madaniy muhit vakillari bilan samarali muloqot qila oladigan, madaniy tafovutlarni anglaydigan hamda xalqaro kommunikativ jarayonlarda faol ishtirok etadigan shaxs sifatida rivojlantirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, nemis tili darsliklarining mazmunini lingvomadaniy jihatdan boyitish va ularni madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish vositasi sifatida takomillashtirish dolzarb ilmiy-metodik masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashtirish sharoitida nemis tili nafaqat xalqaro ilmiy hamkorlik, iqtisodiy aloqalar va akademik mobillikning muhim vositasi, balki Germaniya, Avstriya, Shveysariya, Lixtenshteyn hamda

boshqa nemis tilida soʻzlashuvchi mamlakatlarning ijtimoiy-madaniy qadriyatlarini oʻrganish imkonini beruvchi muhim madaniy fenomen sifatida ham eʼtirof etilmoqda. Shu sababli nemis tilini oʻqitish jarayonida oʻquvchilarni faqat leksik va grammatik birliklar bilan tanishtirish yetarli emas. Til birliklari ortida mujassam boʻlgan madaniy mazmun, milliy mentalitet, ijtimoiy meʼyorlar, nutqiy odob qoidalari va tarixiy-madaniy qadriyatlarni anglash ham xorijiy til kompetensiyasining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.⁴

Lingvomadaniy yondashuv til va madaniyatning oʻzaro uzviy bogʻliqligini eʼtirof etuvchi zamonaviy ilmiy konsepsiya boʻlib, u xorijiy tilni kommunikativ faoliyat bilan uygʻun holda oʻqitishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv asosida yaratilgan darsliklarda autentik matnlar, milliy bayramlar, urf-odatlar, kundalik hayotga oid vaziyatlar, nutqiy etiket formulalari, madaniy realiyalar, frazeologik birliklar hamda mamlakatshunoslik materiallari tizimli ravishda berilishi oʻquvchilarning lingvistik bilimlari bilan bir qatorda sotsiolingvistik, pragmatik va interkultural kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, “Weihnachten”, “Ostern”, “Oktoberfest”, “Abendbrot”, “Kindergarten”, “Heimat” kabi lingvomadaniy birliklarning mazmuni ularning madaniy konteksti bilan birgalikda oʻrganilganda, oʻquvchilarda nemis tili va nemis madaniyatiga nisbatan chuqurroq tushuncha shakllanadi.

Tadqiqotlar metadalogiyasi

Ushbu tadqiqotimizda, xorijiy til taʼlimining xalqaro standartlari, xususan CEFR tavsiyalarida ham kommunikativ kompetensiya til oʻqitishning markaziy maqsadi sifatida eʼtirof etilib, oʻquvchining real kommunikativ vaziyatlarda til vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanishi, madaniyatlararo muloqot olib borishi va ijtimoiy-madaniy vaziyatlarga mos ravishda nutqiy strategiyalarni qoʻllashi asosiy natija sifatida belgilangan. Shu jihatdan nemis tili darsliklarida lingvomadaniy komponentlarning mazmuni, ularning taqdim etilish shakllari hamda kommunikativ topshiriqlar bilan integratsiyalashganligi alohida ilmiy tahlilni talab qiladi.⁵

Zamonaviy nemis tili darsliklarida dialoglar, loyiha ishlari, rolli oʻyinlar, muammoli vaziyatlar, autentik videomateriallar va madaniyatlararo taqqoslashga yoʻnaltirilgan mashqlar

⁴ Michael Byram. (2008). *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship*. Clevedon: Multilingual Matters.

⁵ Karen Risager. (2007). *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.

orqali o'quvchilarda kommunikativ faollik, madaniy sezgirlik va tolerantlikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham xorijiy tillarni kommunikativ yondashuv asosida o'qitishga oid islohotlar natijasida darsliklarning lingvomadaniy mazmunini takomillashtirish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda o'quvchilarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan metodik yechimlarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqotimning dolzarbligi aynan nemis tili darsliklarida lingvomadaniy komponentlarning ifodalanish xususiyatlarini aniqlash, ularning didaktik imkoniyatlarini baholash hamda o'quvchilarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyatini ilmiy asoslash zarurati bilan belgilanadi.

Adabiyotlar sharhi

K. Risager esa xorijiy til ta'limida milliy chegaralardan tashqariga chiqadigan transmilliy madaniy yondashuvni ilgari suradi. Olim zamonaviy darsliklarda faqat bitta mamlakat madaniyatini emas, balki turli madaniyatlarning o'zaro aloqalari, global kommunikatsiya va madaniyatlararo hamkorlikni yorituvchi materiallarga ham keng o'rin berilishi zarurligini asoslaydi. Bu yondashuv o'quvchilarda global fuqarolik tafakkuri va madaniy moslashuvchanlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida ham lingvomadaniy yondashuvning xorijiy tillarni o'qitishdagi o'rni keng tadqiq etilgan. Xususan, chet tili darslarida mamlakatshunoslik materiallari, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, bayramlar, realiyalar hamda autentik matnlardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshirishi, tilni tabiiy madaniy muhit bilan bog'liq holda o'zlashtirishiga yordam berishi qayd etilgan. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda lingvomadaniy komponentlarni ta'lim mazmuniga integratsiya qilish orqali o'quvchilarda tolerantlik, empatiya, madaniy sezgirlik va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish mumkinligi ilmiy asoslangan.

Masalan, nemis tili darsliklarida **"Weihnachten"**, **"Ostern"**, **"Karneval"** kabi milliy bayramlar, **"Abendbrot"**, **"Bratwurst"**, **"Brezel"** singari milliy taomlar, **"Kindergarten"**, **"Schultüte"**, **"Heimat"** kabi milliy-madaniy tushunchalar hamda **"Guten Tag"**, **"Danke schön"**, **"Entschuldigung"**, **"Auf Wiedersehen"** kabi nutqiy etiket formulalari nafaqat leksik birlik sifatida, balki muayyan madaniy kontekstni ifodalovchi ksenologik komponentlar sifatida taqdim etiladi. Ushbu birliklarni faqat lug'aviy ma'noda emas, balki ularning pragmatik, sotsiolingvistik va lingvomadaniy xususiyatlari bilan birgalikda o'rganish o'quvchilarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.⁶

⁶ Claire Kramsch. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching*. Iranian Journal of Language Teaching Research, 1(1), 57–78.

Bugungi kunda CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) talablarida ham xorijiy tilni o'qitishda til va madaniyat integratsiyasi, madaniyatlararo muloqot hamda sotsiomadaniy kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilgan. Shunga muvofiq, nemis tili darsliklari tarkibida berilgan ksenologik komponentlar o'quvchilarning lingvistik bilimlarini chuqurlashtirish bilan bir qatorda ularning madaniy sezgirligi, empatiyasi, bag'rikengligi va kommunikativ moslashuvchanligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, o'quvchilarga Germaniya va O'zbekiston madaniyatlarini qiyoslashga yo'naltirilgan topshiriqlar, autentik matnlar, dialoglar, vizual materiallar va loyihaviy mashg'ulotlar orqali "o'z" va "o'zga" madaniyatni tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi.

Shu bois nemis tili darsliklarida aks etgan ksenologik komponentlarning lingvodidaktik imkoniyatlarini aniqlash, ularning mazmun-mohiyatini tahlil qilish hamda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi pedagogik salohiyatini ilmiy asosda yoritish xorijiy tillarni o'qitish metodikasining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan nemis tili darsliklaridagi ksenologik komponentlarning mazmunini tahlil qilish, ularning lingvomadaniy xususiyatlarini ochib berish hamda o'quvchilarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rnini aniqlashga qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotimiz davomida zamonaviy nemis tili darsliklarining lingvodidaktik mazmuni tahlil qilinib, ularda lingvomadaniy komponentlarning til o'qitish jarayoniga tizimli integratsiya qilinganligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, darsliklarda grammatik va leksik materiallar alohida o'rganiladigan birliklar sifatida emas, balki muayyan ijtimoiy-madaniy vaziyatlar bilan uzviy bog'langan holda taqdim etiladi. Bunday yondashuv kommunikativ metodikaning asosiy tamoyillariga mos kelib, o'quvchilarning til birliklarini real muloqot jarayonida maqsadga muvofiq qo'llash kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Darsliklarda uchraydigan lingvomadaniy komponentlar mazmunan bir necha yo'nalishga ajraladi. Jumladan, Germaniya va boshqa nemis tilida so'zlashuvchi mamlakatlarning milliy bayramlari, kundalik turmush tarzi, ta'lim tizimi, oilaviy qadriyatlari, milliy taomlari, transport tizimi, ekologik madaniyati, nutqiy etiket formulalari hamda ijtimoiy xulq-atvor me'yorlariga oid materiallar muntazam ravishda berilgan. Xususan, **Weihnachten, Ostern, Oktoberfest, Nikolaustag** kabi bayramlar haqidagi matnlar nafaqat yangi leksik birliklarni o'zlashtirishga, balki nemis xalqining diniy va madaniy qadriyatlarini anglashga ham imkon yaratadi. Shu bilan birga, **Abendbrot, Kindergarten, Schultüte, Heimat** singari madaniy jihatdan xos tushunchalar o'quvchilarda lug'aviy ma'no bilan bir qatorda ushbu birliklarning sotsiomadaniy mazmunini ham shakllantiradi.

Tahlil natijalariga ko'ra, darsliklarda kommunikativ vaziyatlarni modellashirishga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, **Im Restaurant, Beim Arzt, Im Supermarkt, Auf dem**

Bahnhof, In der Schule kabi mavzularda tuzilgan dialoglar o'quvchilarni kundalik hayotda uchraydigan nutqiy vaziyatlarga tayyorlaydi. Ushbu topshiriqlar davomida o'quvchilar salomlashish, tanishish, minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash, maslahat berish, fikr bildirish va muhokama olib borish kabi kommunikativ funksiyalarni tabiiy nutq muhiti asosida egallaydilar. Natijada grammatik bilimlar kommunikativ faoliyat bilan uyg'unlashadi va ularning amaliy ahamiyati ortadi.

Lingvomadaniy komponentlarning yana bir muhim jihati ularning madaniyatlararo taqqoslash imkoniyatini yaratishidir. Darsliklarda berilgan topshiriqlar o'quvchilarni Germaniya va O'zbekiston madaniyati o'rtasidagi umumiylik hamda farqlarni tahlil qilishga undaydi. Masalan, Rojdestvo bayrami bilan Yangi yil an'analari, nemis va o'zbek oilalaridagi kundalik hayot, maktab tizimi, milliy taomlar yoki salomlashish odoblari qiyoslanganda o'quvchilar boshqa madaniyatni xolis baholash, uni hurmat qilish va madaniy tafovutlarni tabiiy hodisa sifatida qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning sotsiolingvistik va pragmatik komponentlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, tahlillar nemis tili darsliklarida kommunikativ yondashuv tamoyillariga mos ravishda rol o'yinlar, juftlik va guruh ishlari, loyiha topshiriqlari, muammoli vaziyatlar hamda interaktiv mashqlar keng qo'llanilayotganini ko'rsatdi. Masalan, "Mehmon kutib olish", "Restoranda buyurtma berish", "Safarni rejalashtirish", "Do'st bilan uchrashuv" yoki "Shahar bo'ylab sayohat" kabi vazifalar o'quvchilarni nafaqat nemis tilida erkin fikr bildirishga, balki muloqot jarayonida madaniy me'yorlarga rioya etishga ham o'rgatadi. Bunday topshiriqlar orqali o'quvchilar kommunikativ strategiyalarni tanlash, suhbatni davom ettirish va turli ijtimoiy vaziyatlarga mos til vositalaridan foydalanish malakasini egallaydilar.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, lingvomadaniy komponentlar bilan boyitilgan darsliklardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ faolligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, autentik matnlar, videolavhalar, madaniy loyihalar va interaktiv topshiriqlar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini kuchaytirib, ularning nemis tilini o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasini rivojlantiradi. Til birliklari real madaniy kontekst bilan bog'langan holda o'rganilgani sababli o'quvchilar yangi leksik va grammatik materialni tezroq o'zlashtiradi hamda uni turli kommunikativ vaziyatlarda erkin qo'llay oladi.

Umuman olganda, amalga oshirilgan tahlillar nemis tili darsliklaridagi lingvomadaniy komponentlar xorijiy til ta'limining kommunikativ yo'nalishini kuchaytiruvchi muhim didaktik vosita ekanligini tasdiqlaydi. Ularning tizimli qo'llanilishi o'quvchilarda lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik va madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarning kompleks rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bois zamonaviy nemis tili darsliklarini yaratishda lingvomadaniy mazmunni yanada boyitish, autentik materiallar ulushini oshirish hamda kommunikativ topshiriqlarni madaniyatlararo yondashuv asosida takomillashtirish xorijiy til ta'limi samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Michael Byram. (2008). *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship*. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Karen Risager. (2007). *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.
3. Claire Kramsch. (2013). *Culture in Foreign Language Teaching*. Iranian Journal of Language Teaching Research, 1(1), 57–78.
4. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
5. Michael Byram., Béatrice Gribkova., & Hugh Starkey. (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical Introduction for Teachers*. Strasbourg: Council of Europe.
6. Michael Fleming. (2009). *Languages of Schooling and the Right to Plurilingual and Intercultural Education*. Strasbourg: Council of Europe.
7. Martina Hu. (2010). *Interkulturelle Kompetenz und Fremdsprachenlernen*. München: Goethe-Institut.
8. Goethe-Institut. (2022). *Deutsch Lehren Lernen (DLL): Kultur und Landeskunde im Deutschunterricht*. München: Goethe-Institut.
9. Michael Legutke., & Howard Thomas. (2013). *Process and Experience in the Language Classroom*. London: Longman.
10. Klaus Brinker., Nina Janich., & Wolfgang Heinemann. (2018). *Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden* (9-Auflage). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
11. Diana Larsen-Freeman., & Marti Anderson. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
12. Norbert Schmitt. (2010). *An Introduction to Applied Linguistics* (2nd ed.). London: Hodder Education.